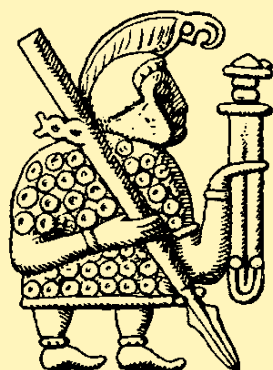

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2023/1

Den nyaste forskningen behöver inte vara den bästa

Av Rune Edberg

I december 2021 fick jag en inbjudan från Kiev i Ukraina om att delta i en rundabordskonferens. Avsändare var en företrädare för den myndighet som förvaltar Sofiakatedralen med omgivande byggnader och område, på engelska benämnd ”The National Conservation Area St. Sophia of Kyiv”. Platsen är för övrigt ett av Unescos världsarv. Konferensen skulle hållas med anledning av ett boksläpp där storfurstinnan Ingegerd (ca 1000–1050), dotter till Olof Skötkonung och maka till storfurst Jaroslav Vladimirovitj (ca 978–1054), uppmärksammades som en av tre fromma furstinnor med anknytning till S:ta Sofia och det äldsta Kiev. Mitt inlägg föreslogs ha som ämne en presentation av de svenska källorna om Ingegerd. Att antikvarierna i Kiev fastnat för mitt namn berodde på att de sett att jag skrivit en del både om Ingegerds svenska bakgrund, gärning i det fornryska riket och familjetraditioner (t.ex. Edberg 2009; 2018).

I egenskap av forskare utan institutionsanknytning är inbjudningar som denna ovanliga. Jag blev om inte smickrad så åtminstone överraskad. Programmet var värt att kolla upp! Fanns det något övergripande syfte? Vilka fler skulle vara med? För även om detta var innan det ryska anfallskriget mot Ukraina inleddes så var jag på det klara med att den politiska schismen mellan Moskva och Kiev också hade kulturella och historiska aspekter.

Jag gick därför igenom vad som skrivits på senare tid i dessa frågor. Det framgick på en gång att ett par forskare, knutna till verksamheten runt Sofiakatedralen, sedan ett antal år förespråkar en omdatering av denna. De argumenterar för att den förste kristne fornryske storfursten, Vladimir (med sin gemål, den bysantinska prinsessan Anna), var den egentlige byggherren, inte som tidigare förutsatts sonen Jaroslav (med sin gemål Ingegerd). Den senare ska endast ha fullbordat kyrkan. Grunden ska ha lagts redan 1011, inte 1037 som annaler som *Nestors-* och *Novgo-*

rodkrönikorna uppger och som länge också varit forskningens ståndpunkt (Poppe 1981; Franklin & Shepard 1996, s. 208–217). Bakom de nya rönen finns främst en nytolkning av den donatorsbild som funnits målad i putsen och vissa gamla graffiti som påträffats i kyrkan. Dessutom en alternativ tolkning av historiska källor, främst hovpatern Ilarions kända predikan i Berestovo (för denna, se t.ex. Franklin & Shepard 1996, s. 183, 213–215). Debatten har också involverat journalister och andra icke fackmän, vilka övervägande varit positiva till forskningsnyheterna som framställs som en korrigerande av gammal tsarrysk och sovjetisk historieförvrängning (för en engelskspråkig framläggning av den nya uppfattningen, se Nikitenko 2016, s. 19–25).

Sakargument tillhör givetvis en ständigt pågående vetenskaplig diskussion. De kan prövas, accepteras eller förkastas. För den nyaste forskningen behöver inte vara den bästa! Men det speciella med denna revision är att den sedan 2011 haft politisk sanktion hos myndigheterna i Kiev vilket tog sig uttryck i ett presidentdecret om att detta år fira tusenårsminnet av Sofiakatedralens grundläggning.

Den nya historieskrivningen är emellertid inte oemotsagd. En ukrainsk forskare ansåg sig, efter en utförlig genomgång och värdering av källorna och den dittills förda vetenskapliga debatten, kunna fastställa att Nikitenkos m.fl. omdatering inte på någon punkt håller för en kritisk granskning. Men han kom samtidigt fram till att den tidigare accepterade dateringen inte heller kan vara riktig utan att allt talar för att den kyrka som står än i dag byggdes under 1020-talets andra eller 1030-talets första hälft. De exakta årtalen är omöjliga att säkert fastställa (Domanovskij 2014). Men byggherren är med andra ord fortfarande Jaroslav – inte Vladimir.

Den svenska dimensionen i detta historieforskningens tornerospel representeras således av Ingegerd Olofsdotter. Pålitliga källor förknippas

henne med både Novgorod och Kiev. Förmälningen med Jaroslav skedde antagligen 1019, då denne var furste i Novgorod och hade tvingats retirera från Kiev och ett första försök att ta makten där. Till Kiev kom Ingegerd först sedan Jaroslav 1026 definitivt gått segrande ut brödrafejden, som pågått ända sedan fadern Vladimirs frånfälle 1015. För övrigt anses Jaroslav också under sin Kievperiod ha vistats en hel del i Novgorod, som fungerade som en nordlig huvudstad (Franklin & Shepard 1996, s. 201–204).

I *Nestorskrönikan* sätts Ingegerds död till 1050. Hon har därefter inom den ortodoxa östkyrkan vördats som ett s.k. furstehelgon under namnet Heliga Anna av Novgorod. Novgorodtraditionen har stärkts av att det var Jaroslavs och Ingegerds äldste son, Vladimir, som var byggherre för Novgorods egen Sofiakatedral. Äldre uppgifter om att Ingegerds grav funnits i Novgorod har däremot inte spelat någon betydande roll eftersom det får anses relativt säkert att den kvinna som är begravd i Jaroslavs sarkofag i Kiev är Ingegerd. (Gravöppningen 2009 blev för övrigt en chock: Jaroslavs ben var puts väck och efterspanas sedan dess. Möjligen finns de i USA.)

Det uppflammande postsovjetiska religiösa intresset för Ingegerd har hittills gjort sig gällande betydligt mer i Ryssland än i Ukraina. Kievs intresse för Ingegerdsgestalten är mer nyvaknat. När jag sökte vidare på nätet fann jag ett beslut från 2021 från National Conservation Area St. Sophia of Kyiv som "initiates the beginning of the tradition of honoring the memory of the Grand Duchess of Kyiv Ingegerd-Iryna (c. 1000–1051), the wife of the Holy Faithful Prince Yaroslav the Wise", och vidare: "The introduction of the tradition of honoring the memory of the Grand Duchess of Kyiv under her real name – Ingegerd-Iryna at the secular and ecclesiastical levels is also actualized by the need to promote a positive international image of Ukraine in the world" (<https://st-sophia.org.ua>).

Här framgår målsättningen tydligt även om terminologin, inom parentes sagt, förvånar något, för fornryska furstegemåler eller furstedöttrar betecknas på engelska vanligen som princesses (på svenska furstinnor) inte som duchesses (hertiginnor). Möjligen ligger här en

tanke bakom, men vilken den kan tänkas vara undgår mig.

Som ett led i den ukrainska strävan besöktes medeltidsseminariet vid Historiska institutionen i Stockholm i september 2022 av den internationellt ansvariga på National Conservation Area St. Sophia of Kyiv, Olena Jasynetska, som bl.a. lade fram den nya statligt sanktionerade historieskrivningen.

Massmedialt understöd gavs kort därefter av litteraturvetaren Lars Lönnroth som utnämnde Ingegerd till en ukrainsk frihetssymbol (Lönnroth 2022) och hävdade att hon, bortsett från en roman av Catharina Ingelman-Sundberg, var okänd i Sverige. Men så är ju inte fallet, man tänker t.ex. på den svenska kyrkan som namngivit en pilgrimsled i Ingegerds namn (Guinchard & Lundkvist 2014) och den livaktiga svenskortodoxa församling som numera bevarar en Ingegerdsrelik (Edberg 2009). På Historiska museet i Stockholm hölls 2004–2005 utställningen "Vikingafurstinnor i öst" med medverkan av bl.a. den kände ukrainsk-svenske arkeologen Fedir Androshchuk (Historiska nyheter 2004). I Ingegerds antagna födelsestad Sigtuna har begivenheterna, efter fyndet 1995 av den så kallade Ingegerdsringen, varit många (Edberg 2009). Fler exempel kunde ges.

Ingegerds person och gärning är med andra ord uppmärksammas också hos oss, så där misstog sig Lönnroth. Det nya är hennes påtvingade, beklagliga roll som symbolfigur i ett samtidspolitiskt kulturkrig. Med sin väl belagda anknytning till både Novgorod och Kiev kunde hon, om andra viljor förmådde göra sig gällande, i stället vördas och hyllas som en försonande gestalt.

Hur gick det då med rundabordskonferensen som jag bjudits in till? Innan jag hann bestämma mig för att delta eller inte kom beskedet att den blivit inställd.

Referenser

- Domanovskij, A., 2014. St. Sophia of Kyiv cathedral's millenium in contemporary Ukrainian historiography: A critical survey. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. № 1138: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. Вип. 19. С. 6–26. [Charkov].

- Edberg, R., 2009. *Ingegerd, Olof Skötkonungs dotter: Ett kvinnoöde från vikingatiden*. Sigtuna.
- 2018. *Sigtuna – Kiev – Paris: Olof Skötkonungs ättlingar i politiskt korsdrag*. *META – Historisk arkeologisk tidskrift* 2018:9–20.
- Franklin, S. & Shepard, J., 1996. *The emergence of Rus 750–1250*. London/New York.
- Guinchard, C. G. & Lundkvist, B., 2014. *Ingegerdsleden: Pilgrimsled för andlighet, kultur och fred*. Stockholm.
- Historiska nyheter*. Specialnummer om Olga och Ingegerd. Statens historiska museum 2004–2005. Stockholm.
- Lönnroth, L., 2022. Så blev svenska Ingegerd en ukrainsk frihetssymbol. *Svenska Dagbladet* 29/10 2022.
- Nikitenko, N., 2016. *Mosaics of St. Sophia in Kyiv*. Kyiv.
- Poppe, A., 1981. The building of the church of St. Sophia in Kiev. *Journal of Medieval History*, vol. 7/1:15–66.
- <https://st-sophia.org.ua> = <https://st-sophia.org.ua/en/news/about-the-initiative-of-the-reserve-to-start-the-tradition-of-honoring-the-memory-of-the-grand-duchess-of-kyiv-ingigerda-irina/>. Läst 6/11 2022.

Rune Edberg

Svartbäcksgatan 108 A

753 35 Uppsala

rune.edberg@protonmail.com

Utgiven av

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien i samarbete med Historiska museet.

Fornvännen finns på webben i sin helhet från första årgången och publiceras löpande där med ett halvårs fördröjning med licens CC-BY: vitterhetsakademien.se

Ansvarig utgivare och huvudredaktör

Mats Roslund

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

mats.roslund@ark.lu.se

Redaktionssekreterare och mottagare av manuskript

Peter Carelli

Vitterhetsakademien

Box 5622, 114 86 Stockholm

fornvannen@vitterhetsakademien.se

Redaktörer

Herman Bengtsson, herman.bengtsson@upplandsmuseet.se

Elin Fornander, elin.fornander@shm.se

Åsa M Larsson, asa.larsson@raa.se

Produktion och distribution

eddy.se ab

Prenumeration

eddy.se ab

order@bokorder.se

0498-25 39 00

Helårsprenumeration i Sverige (4 häften) 300 kronor, lösnummer 90 kronor

Helårsprenumeration utlandet 350 kronor

Journal of Swedish Antiquarian Research

published by The Royal Academy of Letters, History and Antiquities

Subscription price outside Sweden (four issues) SEK 350:–

FORNVÄNNEN började utges av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien år 1906 och ersatte då *Akademiens Månadsblad* samt *Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift*, som båda tillkommit under 1870-talets första år. Förutom i Sverige finns *Fornvännen* på drygt 350 bibliotek och vetenskapliga institutioner i mer än 40 länder.

Tidskriften är referentgranskad.

FORNVÄNNEN («The Antiquarian») has been published by the Royal Academy of Letters, History and Antiquities since 1906, when it replaced two older journals which had started in the early years of the 1870s. Outside Sweden *Fornvännen* is held by more than 350 libraries and scientific institutions in over 40 countries.

The journal is peer-reviewed.

ISSN 0015-7813

Printed in Sweden by Norra Skåne Offset, Klippan 2023